

Частична еквивалентност и културна семантика на български и румънски паремии

Силвия Ангелова

Abstract: *Partial equivalence and cultural semantics of Bulgarian and Romanian proverbs: This report draws the attention of the equivalents types (full, partial and semantic) in the proverbs of Bulgarian and Romanian people. Based on the criteria summarized in the structural and semantic classification of E. Koroleva we apply more specific indicators to determine the type of equivalence. The classification itself is presented both by indicators and thematic grouping of values and anti-values contained in the proverbs. The analysis shows that in the traditional conceptions of both neighboring Balkan nations are built peculiar similar models including the human relationships and behavior arising from the deep-rooted imagines in the minds of their ancestors.*

Key words: *proverbs, comparative analysis, equivalents, values, anti-values*

ВЪВЕДЕНИЕ

Най-често в съпоставителните изследвания на българските пословици и поговорки се използваше до този момент терминът *‘съответствия’* (*‘съответки’*), който е синоним на термина *‘еквивалент’*, означаващ не само *‘равносилен, равнозначен, равноценен’*, но и *‘заменящ нещо’*, т.е. *‘еквивалент’* (лат. *aequus + valens (valentis)* (1). Ето защо ние приемаме постановката за различна степен на еквивалентност, при което паремииите имат способността да се заменят и да се изразяват взаимно една друга.

За пълни, частични и семантични еквиваленти при пословиците и поговорките говори и Е. Королева. Като частична еквивалентност руската лингвистка посочва случаи на частично съвпадение по форма, т.е. частични различия в цялостната структура и/или в компонентния им състав, но при семантично единство (частични структурно-семантични еквиваленти) (2). Виктория Унгуриану също посочва, че частични еквиваленти са пословици и поговорки, които използват различни конотации, но запазват значението (3). В настоящото изложение, като стъпваме на обобщените критерии в структурно-семантичната класификация на Е. Королева, прилагаме по-конкретни показатели за определяне типа еквивалентност. Самата класификация представяме освен по показатели и по тематично групиране на ценности и антиценности, съдържащи се в паремииите.

ИЗЛОЖЕНИЕ

От структурно-семантична гледна точка за нас е по-подходящо да приемем за частични еквиваленти – частично съвпадение по форма, т.е. частични различия в синтактичния строеж и/или в компонентния им състав, но при семантическо единство.

Паремии с различна номинативна единица в лексикалния си състав:

Несъвпадащите езикови единици от структурния състав на двете паремии не внасят семантични различия. Обобщената семантична стойност на еквивалентите се съхранява благодарение на това, че тези единици влизат в родово/видови отношения, участват в един семантичен ред, намират се в причинно-следствени отношения.

Различните номинанти влизат в един семантичен ред:

Благоразумие: бълг. *Благото агне от две майки* бозае – рум. *Mielul bland suge la doua oi* (прев. *Благото агне от две овце* бозае); Различните лексеми участват в един семантичен ред *агне – майка – овца*; бълг. *Бий самара*, да се сеща *магарето* – рум. *Bate seaua (sa) sa priceara iara* (прев. *Бий седлото, да разбере/схване кобилата*). Лексемите *самар* и *седло* са с близка семантика, а думите *магаре* и *кобила* се обединяват като зооними в клас *„ездитни животни”*, т.е.

участват в един и същ семантичен ред; бълг. *Простирай се, колкото ти е чергата* – рум. *Intinde-te cat ti-e **plapuma/patura*** (прев. *Простирай се, колкото ти е юргана/одеалото*). Думите *черга*, *юрган*, *одеало* влизат в семантичен ред „завивки“. И в трите случая смисълът е „Простирай се (преживявай) според възможностите си“.

Безнадежност: бълг. *Една птичка пролет не прави* – рум. *Cu o **floare** nu se face **primavara*** (прев. *С едно **цвете** не се прави пролет*). Лексемите *цвете* – *пролет* участват в един семантичен ред.

Глупост: бълг. *Вол отиде, бивол се върна* – рум. *S-a dus bou si s-a intors **vaca*** (прев. *Отиде вол и се върна **крава***). Лексемите *бивол* и *крава* се обединяват като зооними в клас „преживни животни“, т.е. участват в един и същ семантичен ред.

Страх: бълг. *Който го е страх от мечки, да не ходи в гората* – рум. *Cine se teme de **lupul**, sa nu tearga in padure* (прев. *Който го е страх от **вълка**, да не ходи в гората*). Думите *мечка* и *вълк* се обединяват като зооними в клас „хищни животни“, т.е. участват в един и същ семантичен ред.

Фразеологизми, поговорки или пословици, в които несъответстващите лексеми се намират в родово/видово отношение:

Лошо възпитание: бълг. *Крушата не пада по-далеч от корена си/дънера* – рум. *Roata nu cade departe de tulpina* (прев. *Плодът не пада по-далеч от стъблото*). Значенията на думите *круша* и *плод* влизат в родово/видови отношения – българската лексема *круша* се явява видово понятие спрямо румънската *плод*.

Фразеологизми, поговорки или пословици, в които несъответстващите лексеми се намират в причинно-следствени отношения:

Възмездие: бълг. *На такава брада, такъв бръснач* – рум. *La asa **obraz**, asa brici* (прев. *На такава **буза**, такъв бръснач*). Между номинантите *буза* – *брада* – *бръснач* се създават причинно-следствени отношения.

Натрапничество: бълг. *Викай го на сватба, да ти каже „и догодина“!* – рум. *Merge la nunta si zice si la anul* (прев. *Отива на сватба и казва „и догодина“*). Между предикативните единици *викай го* и *отива* съществуват причинно-следствена връзка. Участието на различни компоненти в езиковия състав на българската и на румънската паремия не разрушава обобщената им семантика („Нахалният гост се самопоканва отново“), а води до различие само в субектно-обектните взаимоотношения: в българската – между канец и поканен, в румънската – между поканен и трето лице.

Неблагодарумие: бълг. *Рибата е още в морето, а той слага тигана* – рум. *Toatesc pestele inca din mare* (прев. *Приготвям рибата още от морето*). Между предикативното словосъчетание *слага тигана* и *приготвям маслото* съществуват причинно-следствени връзки, които поставят на една семантична плоскост двете паремийни съдържания.

Фразеологизми, поговорки или пословици, в които несъответстващите лексеми са с преносни значения, чиито интерпретации са еднакви:

Истина: бълг. *От истината до лъжата е само една крачка* – рум. *De la adevar la minciuna e numai un **lat de mana*** (прев. *От истината до лъжата е само една **длан***). В българската пословица преминаването от морално в аморално поведение е представено като движение (да предприемеш действието), а в румънската – като преценка (да вземеш решение). Независимо от тези формални отлики структурата и семантичната стойност в двете паремии са идентични.

Лошо влияние: бълг. *Ако с куц ходиш и ти ще се научиш да куцаш* – рум. *Cu schiopul de vei lacui, te'nveti si tu a schioeta* (прев. *Ако живееш с куц, ще се научиш и ти да куцаш*). В предикативното съчетание с *куц ходиш* глаголет е преносно употребен и в прякото си значение може да се възприеме като „пребиваваш, общуваш, живееш“.

Глупост: бълг. *Гледа като теле у шарена врата* – рум. *Sa vîtelul la poarta poia* (прев. *Като теле на нова порта*). Думите *врата* и *порта* са лексикални синоними, а *шарена* и *нова* пресъздават семантиката *впечатляващо, интересно*.

Паремии със синонимни по езиков състав словосъчетания, но с еднаква синтактична структура и с тъждествена семантика:

Мъдрост: бълг. *По-добре умен душманин, а не безумен приятел* – рум. *Mai bine un vrajmas intept decet un prieten nerod* (прев. *По-добре мъдър враг отколкото глупав приятел*). Синонимните лексеми *умен* - *мъдър*, *душманин*-*враг* не влияят върху идентичното значението на двете паремии. Противопоставянето в българската пословица е *умен/(без)умен*, т.е. разумно и неразумно. Следователно различието в значенията *безумен* и *глупав* се отстранява от обобщената категория „неразумен“. Семантичната стойност в двете умотворения е „По-добре да общуваш с мъдър противник, отколкото с неразумен приятел“.

Беда: бълг. *Болестта дохожда с кола, а отнема се с игла* – рум. *Boala intra cu carul si iese pe urechea acului* (прев. *Болестта влиза с каруцата и излиза през иглено ухо*). Лексемите *дохожда* и *влиза* са лексикални синоними, а предикативните словосъчетания *отнема се с игла* и *излиза през иглено ухо* представляват метафори с един и същ образ, чието тълкуване е „отминава много бавно“. Образът „беда“ е един и същ в двете пословици, както и антонимията „кола (каруца) / „игла“.

Паремии със синтактична синонимия и тъждествена семантика:

Недалновидност: бълг. *В съляпо царство, който е с едно око, той царува* – рум. *In tara orbilor cel cu un ochi este imparat* (прев. *В страната на слепите, едноокият е цар*). Синтактични синоними: *в съляпо царство* / *в страната на слепите*; *с едно око* / *едноокият*; Словосъчетанието *съляпо царство* включва съгласувано определение и определяемо, докато в румънската пословица словосъчетанието е изградено от определяемо и несъгласувано определение. Това различие не променя смисъла в двете паремии. По същия начин словосъчетанията *с едно око царува* и *едноокият е цар* запазват еднаквото си значение – „царува с недоглеждане“. Обобщената семантика в двете пословици е „На недалновиден народ недалновиден е и управникът“.

Благодаримие: бълг. *Днешната работа не я оставяй за утре* – рум. *Se poti face astazi nu lasa pe maine* (прев. *Коемо можеш да направиш днес, не оставяй за утре*);

Паремии с различия както в компонентния състав, така и в синтактичния строеж, но с едни и същи образи и с тъждествена семантика:

Това са пословици и поговорки, които имат много сходен лексикален състав. Различните лексеми или словосъчетания са синонимни или имат сходни значения, а образите са идентични. Независимо от тези несъответствия, както и различията в словореда, семантиката, образите и поуката в двете паремии остават тъждествени.

Лудост (неразумност): бълг. *Дето кола с мъдрост, две ще има за лудост* – рум. *Unde este un car de inteptciune, acolo sunt doua de neunie* (прев. *Където има каруца с мъдрост, там са и две каруци с лудост*);

Натрапничество: бълг. *Некалесан гост, зад врата му пост* – рум. *Gostului nechemat ii locu dura usa* (прев. *На невикания гост му е мястото зад вратата*);

Предпазливост: бълг. *Вярвай на очите си, а не на ушите си* – рум. *Mai credinciosi ochii cat urechile* (прев. *По-вярващи са очите, отколкото ушите*). „Не винаги това, което се говори, отговаря на истината“;

Несправедливост: бълг. *Викали магарето на сватба, или вода, или дърва нема* – рум. *Pe magar la nunta cand il poftesti, acolo ori lemne ori apa lipseste* (прев. *Магарето на сватба когато го каниш, там или дърва, или вода липсва*);

Сплетничество: бълг. *Глухият като не чувал, уйдурдисвал* – рум. *Surdul n-aude darle potriveste* (прев. *Глухият не чува, но ги наглася*);

Истината: бълг. *Децата, будалите и пиениците правда говорят / От луд и пиян научаваш истината* – рум. *Corii, nebunii si omul beat vorbesc adevarul* (прев. *Децата, лудите и пияният говорят истината*);

Труд: бълг. *Човек работи, за да се храни* (работата осигурява прехраната) – рум. *Cine munceste hrana agoniseste* (прев. *Който работи, си припечелва прехраната*); бълг. *Според работата и заплатата* – рум. *Cum ti-e lucrul, asa ti-e plata* (прев. *Както работиш, така ти се плаща*). Семантична стойност: „Заплатата за труда се определя от качеството и количеството на работа”. Поуката от двете паремии е идентична - *справедливото заплащане е според вложените усилия и усърдие*.

Структурно-семантичната класификация на частичните еквиваленти позволява да станат „зрими” редица национално-културни сходства и различия.

Ценности, съдържащи се в частичните еквиваленти, са: *благоразумие, мъдрост, труд, пестеливост, примирение*.

Както в българското, така и в румънското мирозрение *благоразумно* е предварителното вземане на мерки, чрез които се постигат по-добри резултати, а също и навременно свършената работа. Повечето български и румънски паремии, отразяващи ценността *мъдрост*, имат апелативен характер – препоръките се свеждат до това човек да предпочете не само приятелството, но и трудностите с мъдрия човек, отколкото веселието и лекия живот с безумния (глупавия). Утвърждава се опитът в житейските трудности като източник на придобита мъдрост. Докато за румънците *трудът* предимно е източник на благосъстояние, то за българите той е преди всичко основно средство за прехрана, но и за двата народа възнагреждението на труда трябва да е справедливо – според количеството и качеството на работата трябва да е и заплатата.

Антиценности, съдържащи се в частичните еквиваленти са: *безнадежност, страх, алчност, лошо влияние, натрапничество, непремемереност в говоренето, предпазливост, наглост, осъждение, неразбирателство, лудост (неразумност)*. Суеверният *страх* от бедата битува в националния менталитет и на българи, и на румънци. В румънската и в българската лингвокултура изключително остро е отрицанието на нехайството на майката и бащата, чиито пороци и недостатъци се пренасят върху децата им. *Лошото възпитание* на родителите е изобразено чрез намиране на логическата обусловеност в природата – крушата, падаща до дървото (в бълг.), в треската, която не отскача далеч от пъна (в рум.). *Безнадежността*, одухотворена в образите на самотната птица (бълг.) и самотното цвете (рум.), е рядко проявяваща се културна стойност както в българския, така и в румънския национален менталитет. Силно отрицателна е оценката на *алчността*, отразена в лицето на попа като представител на християнското духовенство. Образите на *натрапника* и в двата езика са сватбарят, който се самопоканва и на следваща сватба (рум.), и неканеният гост, причиняващ неудобство на домакините с ненадейната си поява (бълг.).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Съпоставителното проучване на еквивалентни единици позволява да се анализират техните форми и значения, да бъдат класифицирани по структура, да се проследи съвпадането или несъвпадането на компонентите, стилистичните окраски, употребата им в речта, смисловите оттенъци. Структурно-семантичната класификация на частичните еквиваленти създава условия да се изследват универсалиите и спецификите в отделните езици. Приведеният анализ показва, че в традиционните схващания и на двата съседни балкански народа са изградени своеобразни сходни модели, обхващащи човешките отношения и поведение, произтичащи от дълбоко вкоренени представи в съзнанието на предците им.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Словарь иностранных слов. Москва, "Русский язык", 1982, с. 571
- [2]. Королева, Е. Структурно-семантическая классификация эквивалентных пословиц, поговорок и афоризмов русского и французского языков. Омск, 2013.
- [3]. Унгурияну, В. Теория на превода
<http://tinread.usarb.md:8888/tinread/fulltext/ungureanu/traducere.pdf>

ИЗТОЧНИЦИ НА ЦИТИРАНИТЕ ПАРЕМИИ

- [4]. Пенакон, Ив., Райнов, Ж., Паунчев, Г. Румънско-български речник, София, 1962
- [5]. Икономов, Н. Балканска народна мъдрост. Успоредици на български, сръбски, турски, румънски, гръцки и албански пословици и поговорки. Изд. на БАН, София, 1968
- [6]. Стойкова, Ст. Български пословици и поговорки, ИК «Колибри», 2007
- [7]. Junghietu, E. Proverbe si zicatori, Ed. Arc, Chisinau

За контакти:

Силвия Георгиева Ангелова, редовен докторант към Катедра по филологически науки, Филиал Силистра на Русенски университет „Ангел Кънчев, тел. 0885 72 79 78, e-mail: silvijabg@yahoo.com